

KAPITOLY Z DĚJIN ČÍNSKÉHO STAROVĚKU (do začátku 3. století n. l.)

9. Příčiny pádu prvního císařství („Pochybení dynastie Čchin“). Velká lidová povstání. Přechodné období (209–202 př. n. l.). Vznik siungnuské konfederace, počátek mezinárodních styků

Obecný úvod

- Čchinská říše, která podle představ Prvního svrchovaného vládce měla trvat deset tisíc generací, skončila záhy po jeho smrti. I v tom je velikost prvního sjednotitele Číny. Legitimní následník trůnu byl donucen spáchat sebevraždu, když jeho mladší bratr Chu-chaj (胡亥 *Húhài*) usurpoval s pomocí vlivného eunucha a svého kancléře Čao Kaa (赵高 *Zhào Gāo*, † 207 př. n. l.) trůn jako Svrchovaný vládce druhé generace (*Er-š' chuang-ti*, 二世皇帝 *Èrshì huángdì*). Vládl však pouze necelé čtyři roky (210–207 př. n. l.), když ho Čao Kao přiměl k sebevraždě. Novým císařem se na pouhých 46 dní (od října 207 do ledna 206 př. n. l.) stal vnuk Prvního císaře C'-jing (子婴 *Ziyīng*, 242–206 př. n. l.) Některé prameny uvádějí i jeho posmrtné jméno, přestože tato praxe již byla zrušena. Čínskými historiky je často označován za Třetího císaře. Po smrti Prvního císaře ho kancléř Čao Kao vybral za jeho nástupce a zároveň změnil císařský titul na dřívější královský, protože dynastie Čchin byla v té době již velmi slabá.

O pád říše se zasloužila i lidová povstání. Již v roce 209 př. n. l. vypuklo povstání v oblasti Dlouhé řeky, když malá skupina odvedenců na práce v čele s rolníkem Čchen Šengem (陈胜 *Chén Shèng*, † leden/únor 208 př. n. l.) zabila důstojníky své eskorty. Povstalci byli vedeni ideou obnovy slávy někdejšího království Čchu a Čchen Šeng byl provolán králem obnoveného čchuského království Větší Čchu (张大楚国 *Zhāng Dà Chǔ guó*). Následujícího roku byl sice zabit, avšak pád říše Čchin dále pokračoval. Do čela povstání se dostali dva čchuští šlechtici Siang Liang (项梁 *Xiàng Liáng*, † 208 př. n. l.) a jeho synovec Siang Jü (项羽 *Xiàng Yǔ*, 232–202 př. n. l.), kteří se zasloužili o konečnou porážku čchinských vojsk v letech 207 a 206 př. n. l. Siang Jü získal titul hegemona (*pa*) Západního Čchu a prakticky obnovil předčchinský feudální systém i s rozdělením říše na údělky.

Jeho nejvýznamnějším soupeřem byl Liou Pang (刘邦 *Liú Bāng*, 256–195 př. n. l.), původem rolník a nízký úředník, který za protičchinského povstání sloužil jako vojevůdce obou Siangů. Po sebevraždě posledního čchinského panovníka na konci roku 207 př. n. l. se mezi oběma někdejšími povstalci rozpoutal boj o moc, z něhož nakonec vyšel vítězně Liou Pang. Na začátku roku 202 př. n. l. obsadil Siang Jüovo území a nechal se prohlásit za císaře nového státu Chan, založeného již roku 206 př. n. l.

Konec prvního císařství

Jak už jsem uvedl, první čínská císařská dynastie svého zakladatele dlouho nepřezila. Všechno, čeho dosáhl, ztratili jeho nástupci vinou intrik a vlastní neschopnosti za pouhé tři roky, plné nepokojů a povstání, a po dalších několika letech, kdy panovaly poměry podobné občanské válce, rozhodovala o všem dynastie Chan.

Co způsobilo rychlý pád dynastie Čchin? Marxističtí historikové rádi zdůrazňují, že dynastii rozvrátila lidová povstání, a upozorňují, že vůdce povstání Čchen Šeng (námezdní dělník, zemřel 208 př. n. l.) i zakladatel nové dynastie Liou Pang (za dynastie Čchin úřední zřízenec) byli prostého původu. Rovněž poukazují na masy bezprávných obyvatel, nedobrovolně se účastnících nucených prací, vojenské služby nebo budování kolonií. Nemarkističtí historikové naproti tomu upozorňují na obrovské stavební projekty Prvního císaře, které zcela vyčerpaly možnosti říše. Také se rádi soustřeďují na osobnost samotného císaře, jehož posuzují tak kontroverzně, jako málokterou postavu světových dějin. Ještě sám Mao Ce-tung (毛泽东 *Máo Zédōng*, 1893–1976) se k němu nepokrytě přirovnával, pln obdivu k jeho zacházení s protivníky a k bezohlednému ničení minulých hodnot. Sám se vychloubal, že při budování „nové Číny“ „zaživa pohřbil“ stokrát víc intelektuálů, než se tvrdí o Prvním císaři.

„Pochybení dynastie Čchin“

Pravděpodobně se u žádné jiné dynastie nezačaly hledat příčiny jejího vzestupu a rychlého zániku s tak malým časovým odstupem a tak intenzivně jako u dynastie Čchin. V literatuře tohoto druhu má nejtrvalejší význam stať „Pochybení dynastie Čchin“ (*Kuo Čchin lun* 过秦论

Guò Qín lùn), jejímž autorem je Ťia I (贾谊 *Jiǎyì*), 200–168 př. n. l.), spisovatel, básník a politik, narozený na začátku dynastie Chan. Proslul již za svého života a jeho jazykové kvality jsou ceněny dodnes. Pozornost zasluhuje ovšem i jeho schopnost přesné a nezaújaté analýzy, silně kontrastující s mnoha pozdějšími morálními odsudky dynastie Čchin.

Podle Ťia Iho byl úspěch rodu Čchin dán strategicky výhodnou polohou čchinského vévodství, která umožnila vévodovi Siao-kungovi a jeho rádci Šang Jangovi sáhnout k reformám, proti nimž se chřadnoucí dynastie Čou nedokázala bránit. O několik generací později na ně navázal První císař. Sice se při soupeření s ostatními státy, při kolonizaci jihu, potlačování kmene Siung-nu na severu a stavbě obranné Velké zdi – tedy při sjednocování říše – řídil heslem „Dobyvatel staví na klamu a síle“, nicméně si mohl být jist souhlasem lidu, unaveného válkou a toužícího po míru, i elitních vrstev, jejichž politickým ideálem byla sjednocená říše.

Teprve poté prý sjednotitel nastoupil „cestu předchozích králů“: páčil díla filosofů, aby udržel lid v nevědomosti, města srovnával se zemí, vraždil mocné, konfiskoval zbraně, vůči úředníkům byl nedůvěřivý, příliš se vměšoval do podrobností správy země a zaváděl kruté tělesné tresty a tvrdé zákony. Krátce řečeno, pro Ťia Iho, významného myslitele nástupnické dynastie Chan, byl První císař tragickou postavou, protože nerozpoznal, že dobývání a válka se řídí jinými zákony než zvelebování a mír. Dynastie Čchin zanikla, „protože v ní nevládlo lidské smýšlení a protože prostředky, jimiž se něco dobývá, jsou jiné než ty, jimiž se věci zachovávají“.

Pouhých jedenáct let po porážce států soupeřících se státem Čchin První císař na své inspekční cestě po říši zemřel (210 př. n. l.). Jeho syn neměl ani sílu, ani charisma svého otce, kromě toho se k moci dostal teprve po násilném odstranění následníka trůnu, jehož určil ještě sám První císař, a vzápětí se znesvářil s mocným rádcem Li S'em.

První císař, posedlý velikášstvím, stihomamem a touhou po dosažení nesmrtelnosti se v posledních letech úzkostlivě vyhýbal zrakům svých poddaných. Když roku 210 př. n. l. na inspekční cestě po východní Číně ve věku 49 let zemřel, nebylo tak pro vlivného vrchního eunucha Čao Kaa (赵高) problémem celé týdny utajovat císařovu smrt a zfalšovat jeho poslední vůli.

Podle původního odkazu sepsaného krátce před císařovou smrtí byl dědicem trůnu určen nejstarší syn Fu Su (扶苏), 241–210 př. n. l.), toho času inspektor vojsk v pohraničí. Čao Kao, vědom si toho, že u dvora nového vládce, který se již dříve netajil svou kritikou vůči otcovým tvrdým metodám a prokázal ve vojenských taženích své schopnosti, by byl rychle zbaven moci, přemluvil prvního rádce Li S'a ke společnému postupu. Sepsali falešnou závěť, ustanovující nástupcem nejmladšího císařova syna Chu-chaje (胡亥), zatímco Fu Suovi poslali otcovým jménem příkaz k sebevraždě. Nešťastný princ Fu Su se zachoval jako vzor synovské poslušnosti a falešného příkazu i přes naléhání svých přátel bez váhání uposlechl.

Nyní byl Druhým císařem prohlášen Chu-chaj, nepříliš schopný mladík se sklony ke krutosti, který se záhy stal loutkou v rukou Čao Kaa.

- Čao chtěl být sám císařem, ale bál se, že ho někdo neuzná. Proto ho napadlo uspořádat jakýsi test. V přítomnosti mnoha ministrů nabídl Druhému císaři jelena a řekl: „To je úžasný kůň.“ Císař byl jeho slovy zmaten a zeptal se: „Tohle je zjevně jelen, ale proč ho nazýváte kůň?“ Čao se pak zeptal ostatních ministrů, zda je to jelen nebo kůň. Někteří ministři nic neřekli, protože se neodvážili urazit kancléře a také nechtěli lhát císaři. Někteří z ostatních řekli: „To je kůň.“ na podporu Čao Kaa, ale jiní, čestní ministři vystoupili a řekli: „Toto je jelen, nikoli kůň“, což pomohl Čao Kaovi rozeznat, kdo je na jeho straně a kdo ne. Později ty, kteří byli proti němu, zabil. Tato historka se stala jedním z čínských rčení (čcheng-jü 成语 chéngyǔ): 指鹿为马 (Zhǐlù-wéimǎ) „Označovat jelena za koně.“ (mluvit nepravdivě)
- **čcheng-jü jsou tradiční čínské idiomatické výrazy, většinou čtyřslabičné. Jsou založeny na citátech z klasických děl, dosud se používají i v běžném jazyce, jako naše přísloví. Odhady mluví o asi 5000 čcheng-jü v současné čínštině, velké slovníky jich však obsahují až 20 000.**

Čao Kao mimo jiné zařídil, že vlivný Li S' byl obviněn ze spiknutí a s celou rodinou roku 208 př. n. l. popraven.

Konec dynastie Čchin

Již roku 209 př. n. l. vypuklo první z povstání. To začalo jako spontánní hnutí, ale brzy si kladlo politický cíl: obnovu státu Čchu. Po něm následovaly další vzpoury, jež údajně usilovaly o oživení královských rodů a států, poražených rodem Čchin. V srpnu roku 209 př. n. l. se pod

vedením Čchen Šenga (陈胜) a Wu Kuanga (吴广) vzbouřila vojenská jednotka, jíž za nezaviněný pozdní příchod na místo určení hrozil trest smrti. Jejich povstání zasáhlo rozlehlou oblast, ale bylo po několika měsících potlačeno. Po celé Číně však propukaly další a další vzpoury. Čao Kao v obavě, že bude viněn z neschopnosti vypořádat se s nepokoji, přiměl v říjnu 207 př. n. l. Druhého císaře spáchat sebevraždu (namluvil mu, že palác je obklíčen povstalci) a na trůn rozpadající se říše dosadil Fu Suova syna C'-jinga (子婴). Ten se ale nestal Třetím císařem; vládl pod titulem Čchinský král (秦王) pouhých 46 dnů. Při první příležitosti dal zabít Čao Kao a vzdal se na milost povstaleckému vůdci Liou Pangovi (刘邦).

Rebely spojovalo přirozeně jen jejich nepřátelství vůči dynastii Čchin, jinak vzájemně soupeřili. V atmosféře rivality, válek a intrik, podobné situaci v období Válčících států, tak vznikala krátkodobá účelová spojenectví. I dva nejsilnější protivníci rodu Čchin, kteří načas spojili síly, zůstali nakonec nepřáteli na život a na smrt. První z nich, Siang Jü (232–202 př. n. l.), pocházel z urozeného rodu ve státě Čchu. Jeho protihráč Liou Pang (256–195 př. n. l.) byl prostého původu a za vlády Čchin se živil jako pouhý úřední zřízenec. Právě on se dokázal roku 206 př. n. l. zmocnit hlavního města bývalé dynastie, což dějepisci považují za založení dynastie Chan. Zapomínají ovšem, že Liou Pang, teď už král dynastie Chan (od roku 206 př. n. l.), a Siang Jü spolu bojovali ještě následující čtyři roky. Teprve když Liou Pang zvítězil, mohl se od svých sedmi věrných, kteří dostali titul krále (*wang*), přestože ve skutečnosti byli jen vojenskými územními veliteli, nechat prohlásit za císaře (vládl 202–195 př. n. l., po smrti mu byl děleno posmrtné jméno Chan Kao-cu 汉高祖 *Hàn Gāozǔ*).

Siungnuové

Kmeny známé pod čínským jménem *Siung-nu* (匈奴 *Xiōngnú*) a často ztotožňované s Huny, jež známe z vpádu do Evropy ve 4. a 5. století, sídlily podle většiny badatelů původně snad na severu dnešní Číny, v oblasti zvané Ordos, nebo se jejich původní sídla nacházela v jižním a jihozápadním Mandžusku. Později tvořilo jádro jejich území dnešní Mongolsko, Zabajkalsko a část jižní Sibíře, jejich mocenský vliv postupně zahrnul Tarimskou pánev, šířil se za Žlutou řeku i do východního Kazachstánu.

V čínských pramenech se Siungnuové prvně objevují kolem roku 318 př. n. l. Za dynastie Čchin (221–206 př. n. l.), právě v době zvýšené vojenské aktivity Siungnuů, začala výstavba

proslulé Velké čínské zdi, mohutného opevnění na severu země, které vzniklo spojením menších, již dříve existujících fortifikací, a bylo pak dobudováno ve středověku, za doby mongolských vpádů.

Během 3. a 2. století př. n. l. se Siungnuové stali mocnou silou a vytvořili konfederaci, jež největšího rozmachu dosáhla za vládcce (titul: *šanjü/čchan-jü* 单于 *chányú*) Motuna (Mo-te, Mo-tu apod.) (冒顿单于 *Mòdú Chányú*, asi 234–asi 174 př. n. l., vládl od 209). Ten si podrobil i ostatní kočovné kmeny, prohlásil se za „císaře stepí“ a založil říši, kterou museli respektovat i vládci Číny. Obsadil rozsáhlé území od jezera Bajkal na severu až po Ordos na jihu a řeku Liao-che na východě. Siungnuové postupně obsadili i Východní Turkestán a vytvořili mohutnou říši s hlavním městem známým z čínských pramenů pod jménem Lung-čcheng (龙城 *Lóngchéng*, „Dračí město“, na území dnešního Archangajského ajmaku v Mongolsku).

Úplný titul vládce kmenů Siung-nu v čínských pramenech zní: „Zrozený Nebem a Zemí, ustanovený Sluncem a Měsícem, veliký šanjü“. Doloženy jsou obětní povinnosti těchto vládců. Zdejší panovník je tedy považován nejen za nastoleného, ale i zrozeného božstvy (což odpovídá jeho pojetí jako jakéhosi boha na zemi). Jeho tituly i jeho povinnosti obětí za stát umožňují chápat jej jako sakrálního vládce.

Prameny velmi dobře dokumentují vztahy mezi Čínou a státem Siungnuů. Již šanjü Motun donutil v roce 200 př. n. l. prvního chanského císaře Kao-cua (též Kao-ti), aby s ním uzavřel dohodu „o míru a příbuzenství“ (*che-čchin* 和亲 *Héqīn*), což znamenalo uznání rovnosti obou států, přísun každoročních „darů“, které představovaly skryté *tributum pacis*, ale i navázání skutečného příbuzenství, které vznikalo sňatkem šanjüa s některou z císařských princezen. Motun se dokonce pokusil získat za manželku samu vdovu po císaři Kao-cuovi, císařovnu známou pod jménem Lü. Prameny zachovaly znění jeho dopisu z roku 192 př. n. l.:

„Šedivý a sešlý panovník, narozený uprostřed bažin, vyrostlý ve stepích mezi koňmi a voly, několikrát přišel k vašim hranicím v touze projít se po říši Středu. Panovnice je na trůnu sama. Šedivý a vetchý také žije sám. Oba vládcové žijí smutně, nemají pro sebe žádného potěšení. Přeju si to, co mám, vyměnit za to, co nemám.“

Císařovna zvolila velmi opatrnou odpověď. Ačkoliv ji šanjüův dopis rozhněval, neodvažovala se mu svůj hněv dát najevo:

„Šanjü nezapomněl na starou císařovnu a poctil mne dopisem. Stará císařovna dostala strach a počítajíc dni, žije ve starostech. Zestárla, zeslábla. Vlasy jí vypadávají, zuby ztrácí, chůze postrádá rytmus v krocích. Stará císařovna se nedopustila žádného zločinu. Je třeba být k ní shovívavý. Dám vám dva císařské vozy a dvě čtyřspřeží.“

Místo sebe mu nabídla ruku jedné z císařských princezen.

Mezi „dary“, jež Čína vládcům Siungnuů posílala, se podle pramenů objevovalo hlavně zlato, hedvábné látky, bílá rýže, proso a další potraviny, bavlna nebo bavlněná či hedvábná vata. Hedvábných látek se posílalo různé množství, někdy siungnuský panovník dostával také již hotové přepychové oděvy, jako vyšíty kaftan s podšívkou a dlouhý brokátový kaftan v roce 176 př. n. l.

Roku 89 př. n. l. žádal šanjü „10 *tanů* nejlepšího rýžového vína, 50 tisíc *chu* rýže a 10 tisíc kusů různých hedvábných látek“. Mezi dary šanjüům se nacházely též vozy se čtyřspřežím, velbloud, zlatý věnec do vlasů, pozlacený pás s pozlacenou přezkou z rohu nosorožce.

Poté, co moc Siungnuů zeslábla, rozdělili se na severní a jižní větev a jižní rody se poddaly Číně, dary, posílané severním vládcům sice úplně neustaly, ale nebyly již tak bohaté. Kolem období rozdělení v polovině 1. století př. n. l. to např. bylo 500 ks hedvábí, kompletní sada výzbroje pro jízdního lučištníka, luk a toulec se čtyřmi sadami šipek pro panovníka, pro jeho úředníky rovněž hedvábí a pro každého z nich po jednom meči. V roce 51 n. l. žádali severní Siungnuové, zvyklí na čínské kulturní vymoženosti, o hudební nástroje. Čínský císař dostával od Siungnuů darem vždy koně a kožešiny.

Uvedenými císařskými dary se ovšem kulturní vliv Číny zdaleka nevyčerpával. Čínský přepych mohl dle názoru současníků vlastní kulturu Siungnuů zahubit. O přílivu čínského zboží na území Siungnuů vypovídají rovněž nálezy milodarů v hrobech: rakve a keramika zdobené čínským lakem, hedvábné kaftany, již vzpomínané slunečníky či deštníky, ale i hedvábné draperie nebo barevné koberce, které se sice ve vysoké kvalitě vyráběly přímo na území Siungnuů, přesto se ale další získávaly i z Číny.

Za čtvrtého šanjüa Ťün-čchena (軍臣 *Jūnchén*, vládl 161–126 př. n. l.) byl pro „severní barbary“ otevřen svobodný pohraniční trh, kde Siungnuové prodávali zejména voly, býky a koně. Výměnný obchod s nimi nahrazoval Číně část ztrát, které jí způsobovaly

„dary“ šanjüüm. Za hedvábí mohli čínští obchodníci od Siungnuů získat drahocenné kožešiny sobolů, svišťů, lišek a jezevců, drahokamy či korály.

I za těchto okolností jsou ovšem dějiny doby dynastie Chan plny konfliktů s vojsky šanjüů nebo jejich úředníků. Jízda Siungnuů, rozdělená na 4 velké oddíly podle barvy koní, užívala jako hlavní zbraně luku. Dřevo na výrobu luků získávali v pohoří Jin-šan (vyráběli z něj také své jurty a vozy). Běžnou součástí jejich taktiky byl organizovaný ústup, který široké stepní prostory výborně umožňovaly. Všichni bojeschopní muži byli povinni se cvičit, součástí výcviku bojovníků byly též kolektivní podzimní lovy. Existovaly i jakési pohraniční jednotky, pro něž byly na hranicích s Čínou budovány zemnice.

Roku 60 př. n. l. však již Siungnuové neobdrželi od Číny odpověď na svou nabídku míru a příbuzenství. Brzy poté se někteří místní velmoži pokoušeli uzurpovat moc šanjüa a část stařešinů navrhovala poddat se Číně v důsledku obtížných zahraničně politických i domácích okolností, k nimž se přidružovala i nepřízeň počasí a hynutí dobytka.

Roku 53 př. n. l. to skutečně jižní část kmenů Siung-nu v čele s chánem Chu-chan-sie (呼韓邪 *Hūhánxié*, vládl 59–31 př. n. l.) učinila. Severní si i nadále podrželi svou svobodu a čas od času se jim dařilo mezi sousedními kmeny i vůči Číně nadále prosazovat svou sílu. Byli to však právě oni, kteří postupem času ustoupili daleko na západ.

Ve druhé polovině 1. století př. n. l. politický vliv Siungnuů dosáhl až dolního toku Volhy a podhůří Uralu. Jejich expanze na západ významně zvýšila obchod se západním světem. V 1. století př. n. l. existoval i velký počet usedlého obyvatelstva s rozvinutým zemědělstvím (pěstování prosa, ječmene a pšenice). Kvetla rovněž řemesla, zejména výroba železných a bronzových zbraní, domácího náčiní i šperků a keramických výrobků.

Z čínských pramenů víme, že Siungnuové uctívali slunce, měsíc, nebe, zemi a své předky. Kůň hrál důležitou roli – Siungnuové jsou známi zejména jako skvělí válečníci, střílející z koňů za jízdy. Ve zvláštních obřadech obětovali bílé koně a pili jejich krev. Podobně jako u Wusunů i u nich existoval levirát, sňatek vdovy s bratrem bezdětného zemřelého muže. Po smrti vládce byly jeho konkubíny a služebnictvo často zabíjeni a spalováni spolu s ním. To nebylo ve starověku nic neobvyklého, podobná praxe byla i u řady jiných kultur, včetně starověkých říší na území Číny.

V bojích s Chany moc Siungnuů postupně slábla a jednotlivé kmeny přijímaly vazalství. Část severních Siungnuů se v 1. století n. l. z území dnešního Vnitřního Mongolska pod tlakem tunguzsko-mongolských Sienpiů přestěhovala do Džungarska, kde si vybudovali novou, i když krátkodobou říši. Tato skupina prakticky zanikla po útocích chanských, jihosiungnuských a sienpiských vojsk na konci 1. století n. l.

Jižní Siungnuové zůstali po nějakou dobu v oblasti Vnitřního Mongolska a žili v míru se svými jižními sousedy Chany. V 1. století n. l. rozšířili svou moc do Džungarska a obnovili nezávislost na Číně. V prvních stoletích našeho letopočtu Sienpiové zatlačili zbytky Siungnuů na západ a později je vytlačili i z Džungarska. Tak ve 4. století začalo jejich tažení na Západ a jejich známý vpád do Evropy (kde se stali známými jako Hunové). Zbytky Siungnuů se na severní čínské hranici udržely až do 5. století.